

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

1836.	Мухтар А.З.	Тұрақты логистиканың болашағы: жасыл технологиялар мен инновациялар	7802
1837.	Өміржан Д.С.	Международный транспортный коридор «Север-Юг»: перспективы и вызовы	7807
1838.	Пулатов М.М., Пулатова М.Ж.	Способы усиления пропускной и провозной способности железнодорожного участка Ангрэн – Пап	7812
1839.	Смагулова А.Е.	Преимущества и вызовы применения технологии Блокчейн в логистике	7815
1840.	Серикова Д.Б.	Көлік-логистика саласындағы цифрлық экожүйелерді қалыптастыру және дамыту. (Қазақстандық логистикалық кәсіпорындар мысалында)	7820
1841.	Солод А.И.	Повышение безопасности движения на основе применения кольцевых пересечений	7826
1842.	Темирханұлы Т.	Повышение качества транспортного обслуживания пассажиров	7829
1843.	Тохиров О.З., Рустамжонов Б.Э.	Определение количества приемо-отправочных путей железнодорожной грузовой станции «К» в условиях увеличения объемов перевозок	7833
1844.	Шаймардан Д.Т.	Қойма логистикасындағы заманауи ақпараттық технологиялар	7836
1845.	Шүрекен Д.А., Алтаев Н.С.	Цифрлық трансформация жағдайында логистикалық процестерді оңтайландыру	7839

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ 13 ОБРАЗОВАНИЕ

ПОДСЕКЦИЯ 13.1 ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ НА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКАХ

1846.	Abdushukurova Zh. F., Aripbek S. B.	Is multilingualism making us more emotionally intelligent? A cognitive science perspective	7844
1847.	Akhan A., Berdibay D.	Six levels of thinking: applying bloom's taxonomy in education	7846
1848.	Akim A.	Digital tools in language learning:	7848

		advancing lexical-grammatical skills of secondary school students	
1849.	Ermekova R., Amzina K., Adambay Sh.	Methods of using icts in teaching english language in kazakhstan	7852
1850.	Baltabai S.K.	Top online platforms for improving listening skills in foreign language teaching	7856
1851.	Imangaliyeva M.	Analyzing the impact of open educational resources on academic achievement	7862
1852.	Kaldybay M.	Self - study in learning foreign language	7866
1853.	Konakbayeva A.B.	From conventional to multimodal reading: new approaches in teaching english	7869
1854.	Ryskulbek A. Kh., Kaliyeva A. A.	Modern innovations in teaching foreign languages	7873
1855.	Shander D.	The english language acquisition: Why are you still unable to speak it?	7878
1856.	Tangatar A.	The role of graphic organisers in teaching writing skills	7882
1857.	Yerbulatova Zh. M.	Modern innovations in teaching foreign languages	7886
1858.	Zhangabek A. O.	Digital storytelling in efl: enhancing writing and reading skills	7889
1859.	Абай Е. С.	Ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын пікірталас әдісі туралы	7896
1860.	Акимбекова К.Ж.	Феномен фальшивой дружбы в рассказе оскара уайльда «преданный друг»	7898
1861.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	7903

1862.	Дүйсенғали Б. Ж., Ақылбаева Ж. Қ.	«Shadowing» (көлеңкелі қайталау) әдісінің білім беру құралы ретінде оқушылардың тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамытуға әсері	7907
1863.	Жаңабай Д. А.	Оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту үшін көркем әдебиетті пайдалану	7910
1864.	Кайратова А. К.	Современные технологии в обучении иностранным языкам: инновации и перспективы	7912
1865.	Кульжин Қ. Н.	Повышение мотивации и учебной активности обучающихся через нейросетевые технологии в веб-приложениях	7915
1866.	Ма мырова Ф. Н.	Инновационные технологии в реализации когнитивно-лингвокультурологического подхода к обучению иностранным языкам в вузе	7919
1867.	Нәрібек Б. С.	Мектептегі ағылшын тілін оқыту үдерісіне мобильді құрылғыларды кіріктіру	7924

ПОДСЕКЦИЯ 13.2 КОНСОЛИДАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

1868.	Amirbekov M. M., Makhambetova Zh. T.	The problem of bullying among adolescents in the republic of kazakhstan	7926
1869.	Bektaу N.S.	Review on the effectiveness of digital teaching tools in the school education process	7929
1870.	Kaliyeva A. A., Ryskulbek A. Kh.	Enhancing students' motivation and engagement through inquiry-based learning	7931
1871.	Tazhibay A. M.	Influence of professional guidance for the effective career choice	7937
1872.	Аубакирова С. Т.	Тілдік білім – құндылық бағдар қалыптастырудың маңызды құралы	7942
1873.	Амангелди Д.	Балалардың даму қабілеттіліктеріне деген кеңістікті қалыптастырудағы	7947

		шахмат ойынының маңызы	
1874.	Әшір А. С.	Аз қамтылған отбасындағы балаларды мектеп ортасына әлеуметтендіру	7950
1875.	Әшір А. Т.	Ерекше білім беру қажеттіліктері бар бастауыш сынып оқушыларын психологиялық қолдау	7953
1876.	Байтуған Г.	Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуда цифрлық технологияларды пайдалану	7956
1877.	Гайсин А. И.	Сущность понятия «эмоциональное неблагополучие студентов»	7959
1878.	Горбунова К. В.	О психологической природе ценностных представлений как регуляторов поведения личности	7962
1879.	Дарбаева Г. Қ.	Цифрлық дәуірде педагог-психологтардағы кәсіби Стресс мәселелері	7966
1880.	Даулетқызы А.	Режиссерлік ойын арқылы баланың байланыстырып сөйлеуін дамыту	7969
1881.	Джаппарова Л.А.	Университет жағдайында шетел студенттерін әлеуметтік-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру	7973
1882.	Дихан А. Б.	Жаңа форматтағы педагогиканың даму үрдісі мен мәселелері	7976
1883.	Ерқасым Н. Т.	Аз қамтылған отбасы балаларын әлеуметтік бейімдеудің педагогикалық шарттары	7980
1884.	Ермекова С. А.	Метанавық целеполагания: возможности развития через систему профессиональной ориентации	7984
1885.	Жапекова М. Н.	Жасөспірім оқушылардың әлеуметтік ортадағы қарым-қатынасына эмоционалды интеллекттің ықпалы	7988
1886.	Жумабай Ә. К.	Жеткіншектердің бос уақытын ұйымдастыру мәселелері	7993
1887.	Жумабекова Ф.	Синдром самозванца среди зуммеров: влияние цифровых технологий и социально-культурных факторов	7998
1888.	Задаев О. Т.	Болашақ әлеуметтік педагогтердің басқарушылық құзыреттілігін қалыптастыру: теориялық және	8001

		практикалық аспектілер	
1889.	Исмаил Н.	Балалар үйіндегі жеткіншектерді еңбекке баулуды әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың жүйесі	8003
1890.	Кабдуалиева А. Ж.	Корпоративная культура как инструмент повышения эффективности деятельности образовательной организации	8006
1891.	Кошенова М. М.	Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың заманауи көрінісі	8011
1892.	Кудайбергенова А. Т.	Жасөспірімдердің оқу мотивациясын қалыптастыру мүмкіндіктері	8015
1893.	Кулдашева Н.У.	Студенттердің психологиялық денсаулығын зерттеу ерекшеліктері	8017
1894.	Кулдашева Н.У. Ырымбаева Н. А.	Болашақ педагогтардың цифрлық мәдениетін дамыту жолдары	8020
1895.	Кульмагамбетова Г. С.	Процесс ознакомления с предметным миром как инструмент развития словарного запаса у детей младшего дошкольного возраста	8023
1896.	Куршева А. В.	К проблеме влияния родительского стиля воспитания на развитие самооценки у детей	8028
1897.	Кусаинова Т. К.	Библиотерапия арқылы жеткіншектердің құндылық қатынастарын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық негіздері	8032
1898.	Қабдулуахит М. Б.	Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдарымын бағалау	8035
1899.	Лукашкина А. Т.	О некоторых психологических проблемах детской одаренности	8039
1900.	Моминова Г. М.	Творческий потенциал школьников как фактор успешной академической социализации	8043
1901.	Мұратқызы А., Байтана Ә. Е.	Театр педагогикасы тарихының оқушылардың бос уақытын ұйымдастыруда қолданылуы	8046
1902.	Мұратова Д. Т.	Арт-терапия әдістерімен жасөспірімдердің өзіндік қарым-	8051

		қатынасын оңтайландыру	
1903.	Нуриева Д. Р.	Цифровая трансформация педагогики: роль информационных технологий в повышении квалификации преподавателей	8055
1904.	Сабыржан А. Б.	Эмиль реджио педагогикасы негізінде балалардың байланыстырып сөйлеуін қалыптастырудың мүмкіндіктері (ересек топ)	8059
1905.	Сарқыт Е. М.	Ж.Аймауытовтың қазақ тілін оқыту әдістемесі: жаңартылған білім беру мазмұны және әлемдік әдістемелік ұстанымдармен сабақтастық	8062
1906.	Соколова К. И.	Исследование трудностей обучения студентов с СДВГ	8065
1907.	Спандияр П. Ж.	Инновациялық мектептер жағдайында жеткіншектердің мамандық таңдау мотивациясын қалыптастыру	8069
1908.	Сұлтанова А. Н.	Жобалық оқыту әдісі оқушылардың мотивациясын арттыру құралы ретінде	8072
1909.	Тайгарина А. Э.	Психикалық дамуы тяжелуі бар бастауыш сынып оқушыларының инклюзивті ортаға бейімделу ерекшеліктері	8076
1910.	Тұрлыбаева Ж. С.	Шетелдік оқушыларды қазақстанның білім беру жағдайына бейімдеудің ерекшеліктері	8079
1911.	Туранова А. А.	Бейімдік дене шынықтыру арқылы аутизм синдромы бар балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеу	8082
1912.	Хайруллина Д. Е.	Мектептегі кәсіби бағдар беру жұмысы негізінде жасөспірімдердің саналы кәсіп таңдауын жетілдіру	8085
1913.	Чикова И. В.	О некоторых аспектах развития субъектности студента вуза: реалии и перспективы	8094
1914.	Шарапатова Р. Ж.	Бесінші сынып оқушыларын негізгі мектепке бейімдеу	8097

**ПОДСЕКЦИЯ 13.3 АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА**

1915.	Аблаева Н. М., Волчихин А.А.	Проблемы физического развития в современном мире у подростков.	8101
1916.	Актаева А.Г., Мысан В.В.	Использование современных технологий (виртуальная реальность (vr) и цифровые тренажеры) в обучении и подготовке спортсменов и учащихся в возрасте 16-21 года.	8104
1917.	Алдабергенова Ж.Б.	Күш төзімділікті дамыту маңызы.	8106
1918.	Амантаева А.Б.	Биологические ритмы стрелков: влияние режима дня на точность.	8107
1919.	Асылханова Л.Д.	Құзыреттілік тәсілін қолдану арқылы 8 сынып оқушыларының ағылшын тіліндегі биология бойынша білім сапасын арттыру.	8112
1920.	Әшірбай Б.Қ.	Қазақстан республикасындағы есірткілікті үгіттеу: журналистикалық зерттеу.	8115
1921.	Әшірбай Б.Қ.	Қазақстандағы есірткіге тәуелділіктің қазіргі бейнесі және жастардың пікірі.	8118
1922.	Бусурман Д. Қ.	Оптимизация тренировочного процесса в беге на средние и длинные дистанции для школьников.	8124
1923.	Бейсекеева А.	Особенности подготовки дзюдоистов к соревнованиям различного уровня.....	8127
1924.	Бактыбай Н.К.	Жас боксшылардың дене қасиеттерін жетілдіру әдістері.	8128
1925.	Бақытжан Н.	Қазақтың ұлттық ойындары арқылы ойлау қабілеттері дамыту.	8133
1926.	Бойцова З.	Влияние психологической подготовки на результаты спортсменов в стендовой стрельбе.	8136
1927.	Болатов Б.Б.	Бокспен айналысатын 10-12жастағы балалардың физикалық қасиеттерін дамыту әдістемесі.	8138
1928.	Гончарук А.А.	Современные тенденции предмета физическая культура в общеобразовательной школе.	8140
1929.	Гуралевич Н.	Роль капитана в организации командной игры в волейболе.	8142
1930.	Даулет Д. Қ.	Психологическая подготовка дзюдоистов на соревнованиях.	8144
1931.	Дәуренбек А.	Дене шынықтырудың адамның ақыл-ой қызметіне әсері.	8146

1932.	Достов И. Б.	Бес асық қазақ халқының ойыны және оның қазіргі қоғамдағы маңызы туралы.	8150
1933.	Дауменов А.Б., Хамзин С.О.	История развития бокса как спортивной дисциплины.	8153
1934.	Елшибек Б.Ч., Ем Н.С.	Влияние занятий физической культурой на развитие когнитивных функций у детей младшего школьного возраста (7-10 лет).	8155
1935.	Ержанқызы А.	Волейбол арқылы 11-12 жас аралығындағы жасөспірімдердің физикалық қасиеттері мен дене дамуын арттыру.	8158
1936.	Есіркеп Қ. Ж.	Бастауыш сыныпта ойыны арқылы балалардың логикалық ойлауын дамыту.	8160
1937.	Еспембетова Г.	Дене шынықтыру құралдарын қолданудың педагогикалық технологиялары көмегімен жас еркін күрескерлердің дене қасиеттерін дамыту.	8164
1938.	Жемпеисова Ә.	Дене тәрбиесі барысында үйрету және дамыту негіздері.	8165
1939.	Жолдубаев А.А., Кожегалденов А.Г.	Роль бокса в физическом развитии подростков: влияние на здоровье, мотивацию и социальную адаптацию.	8169
1940.	Жулсаитова Г.Е.	Жаһандану жағдайында қазақтың ұлттық сәндік қолданбалы өнерінің рөлі.	8171
1941.	Закутняя С. Н.	Этические аспекты организации и проведения сурдлимпийских игр: взгляд тренеров и спортсменов.	8174
1942.	Иванова Д.	Влияние волейбола на физическое и психологическое развитие подростков.	8180
1943.	Изтаев Н.А.	Кибер алаяқтыққа қарсы тұрудағы құқықтық зерттеу: заманауи тенденциялар және әлемдік тәжірибелер.	8183
1944.	Иргетаева Т.М.	Жасөспірімдер волейболы: болашақ чемпиондарды тәрбиелеуді жетілдіру.	8187
1945.	Ильясов Ә. Е.	Жоо - дағы дене шынықтырудағы денсаулық сақтау технологиясы.	8190
1946.	Косенкова М.И.	Изменения в организме юношей и девушек в возрасте 18-23 года под влиянием силовых тренировок с отягощением.	8192
1947.	Какен А.Д.	14-15 жас аралығындағы баскетболшылардың жылдамдық-	8195

		күш қабілеттерін дамыту әдістемесі.	
1948.	Какимжан Н.	Дене тәрбиесінің жаңа технология арқылы баланы оқыта отырып, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру.	8197
1949.	Күнтуған Ж.М.	Қазақстандағы ауа ластануы мен басқа да экологиялық аспектілеріне қатысты жаңа мемлекеттік құжаттарын талдау.	8201
1950.	Құрманова Ж. Қ.	Гендерные особенности судейства в волейболе: сравнительный анализ эффективности мужчин и женщин в роли арбитров.	8204
1951.	Касымова М.А.	Влияние карате на показатели выносливости у спортсменов 15–17 лет.	8208
1952.	Косенкова М.И.	Изменения в организме юношей и девушек в возрасте 18-23 года под влиянием силовых тренировок с отягощением.	8211
1953.	Лазарь Д. Д., Сериков Т.Р.	Формирование командной работы, через спортивные игры.	8214
1954.	Мамырхан Н.	Баскетбол секциясында шұғылданатын 12-13 жас жасөспірімдердің дене дайындығы мен функционалдық жағдайын дамыту әдістемесі.	8216
1955.	Мухтарова А.	Дене шынықтыру физиологиялық және биохимиялық негіздері.	8218
1956.	Mukhanova К.В.	The impact of sports on society.	8222
1957.	Нүсіпақын А.	Болашақ дене шынықтыру мұғалімінің әдістемелік белсенділігін арттыру жолдары.	8224
1958.	Нугманова Г. М.	Ұлттық ойындардың оқушыларға үйрете отырып, бала бойындағы негізгі қасиеттерінің дамыту ерекшелігі.	8227
1959.	Оразғалиев А., Маратов Ч.	Футбол и образование: совмещение спорта и учёбы.	8232
1960.	Нурмагамбетова К. К.	Спортивная акробатика и олимпийское движение: барьеры и перспективы включения.	8234
1961.	Петренко Д.	Особенности тренировочного процесса спортсменов по академической гребле.	8236
1962.	Подсухина Е.Е.	Особенности психологической подготовки связующего игрока в профессиональном волейболе.	8238
1963.	Рахимова Ж.	Реабилитация травм в волейболе.	8243
1964.	Ракишев Ж.С.	Көшбасшылық – жастардың жеке тұлғалық дамуының негізі.	8245

1965.	Рахимова Ж.	Профилактика и реабилитация в волейболе.	8247
1966.	Серікбай А.	Дене шынықтыру жаттығуларының оқушылардың ағзасына тигізетін әсері.	8250
1967.	Серікова З.Қ.	Джиу-джитсуда (файтинг) техникалық-тактикалық іс-қимылдардың оқу процесін құру ерекшеліктері.	8254
1968.	Серикбаев Б.Т.	Дене шынықтыру мен спортты дамытудың өзекті мәселелері, үрдістері мен перспективалары.	8257
1969.	Сирлибаев М.К.	Білім берудегі гендерлік көзқарас мәселелері бойынша дене шынықтыру мұғалімдерінің құзыреттілігін дамыту.	8259
1970.	Сұлтанов Б.Е.	Влияние сотрудничества с тренером на карьеру и достижение спортсмена.	8264
1971.	Сұңғатолла М.	Профилактика травм у юных баскетболистов: анализ наиболее частных повреждений и методы их предотвращения.	8266
1972.	Темірғали Т.А., Басшибаев А.А.	Травмы в греко-римской борьбе: причины и профилактика.	8269
1973.	Тасқын А.	Студент жастардың дене тәрбиесімен үнемі айналысулары салауатты өмір салтын қалыптастыру негізі.	8271
1974.	Темиргалиева С.Е.	Современные вызовы и перспективы развития системы образования и воспитания в республике казахстан.	8275
1975.	Тлемисова К.К.	Психология победителя: что отличает чемпионов в волейболе.	8278
1976.	Toleukhanova А.А.	Factors contributing to the termination of athletic careers among sports major students.	8282
1977.	Төрегелді А.	Дайындықтың бастапқы кезеңінде 9-10 жас қаратәшілерге спорттық қозғалыстарды үйретудің техникасы мен әдістемесі.	8284
1978.	Тюлюбаев Д.	Психологическая подготовка спортсменов в тхэквондо: методы повышения устойчивости к стрессу на соревнованиях.	8286
1979.	Тюлюбаев Д., Кагенов А.	Физическое развитие детей 4–5 классов с использованием цифровых технологий в подвижных играх.	8288
1980.	Тюлюбаев Д.Б.,Кагенов А.Р.	Психологическая подготовка спортсменов в тхэквондо: методы	8289

		повышения устойчивости к стрессу на соревнованиях.	
1981.	Тлеуберген А.Ж., Айтореева М.А.	Дене шынықтыру мен спорттың тұлға дамуына ықпалы.	8292
1982.	Умирова Д. Р.	Развитие двигательных навыков у детей младшего дошкольного возраста с помощью физкультурных праздников.	8294
1983.	Ушенина Е.С.	Оздоровительные физические упражнения при внутренних факторах риска у учащихся 9 классов.	8296
1984.	Ушенина Е.С.	Методы оценки психологического состояния спортсменов по пауэрлифтингу и их эффективность.	8302
1985.	Фарит Ж.	Әйелдердің еркін күресіндегі психологиялық қолдау мен қамтамасыз ету ерекшеліктері туралы.	8306
1986.	Хватюк Д.	Травмы в пауэрлифтинге: причина и профилактика№	8308
1987.	Шилибаев Н.А.	Орта мектеп жасындағы оқушылардың техникалық дайындағының әдістемелік ерекшеліктері.	8311
1988.	Шилибаев Н.А.	Спорттық ұйымдардағы қаржылық менеджмент.	8313

5. Shnarbekova M.K. The role of higher education in the reproduction of social inequality in the labor market of Kazakhstan // Higher education in Russia. Vol. 30. – 2021, No. 3. – pp. 115-127.

ӘОЖ 372.881.1

ТІЛДІК БІЛІМ – ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАР ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ҚҰРАЛЫ

Аубакирова Саида Талгатовна

saida.aubakirova.03@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультетінің «7М01717 Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 1-курс магистранті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Қапантайқызы Ш.

Білім беру жүйесінің қазіргі заманғы міндеттері арасында жеке тұлғаны дамыту, оны жоғары моральдық-этикалық стандарттарға бағыттау басты мақсаттардың бірі екені анық. Тіл оқытуда оқушының құндылық бағдарын қалыптастыру бұл міндеттерді жүзеге асыруға ықпал етеді, өйткені тіл – құндылықтарды, рухани және моральдық нормаларды қалыптастырудың маңызды құралы. «Құндылық – теориялық таным ретінде субъектінің бойында құндылық сана мен жалпы әлеуметтік мәдени факторлар әсерінен қалыптасқан, мақсат-мүддеден, ұнатудан, нұсқаулардан тұратын қатынас» [1]. Берілген анықтама арқылы «құндылық» ұғымы адам когнициясындағы басты бөлімдердің бірі екенін түсінеміз. Ерте жастан қоғам мүшесі индивид болмысынан жеке тұлға болып қалыптасу мақсатында құндылық бағдарының орнатылуы алғышарт ретінде қабылданады. Демек, «құндылық» ұғымының педагогикалық аспектіде алатын орны жоғары. Сол себепті осы мақаламызда құндылық бағдар қалыптастыру мәселесі жайлы зерттеулерге шолу жасау арқылы тілдік білім беруде құндылық бағдар қалыптастырудың маңызын айқындау мақсатын көздедік. Осы мақсатқа сәйкес зерттеу жұмысының келесі міндеттерін белгіледік:

- Білім беру саласындағы «құндылық» ұғымының маңызын анықтау;
- Құндылық бағдар беру мәселесі бойынша зерттеулерге шолу жасау;
- Тіл және құндылық әлемінің байланысын анықтау;
- Қазақ тілін оқытуда құндылық бағдар қалыптастырудың маңызын айқындау.

Білім берудегі аксиологиялық (құндылықтық) бағытта жас ұрпаққа ұлттық, жалпы адамзаттық құндылықтарды меңгерту, адамгершілік құндылықтар негізінде адам тұлғасын жетілдіру, оның әлеуметтік қатынастарға икемделу мәселелерінің маңызы зор. Қазіргі білім беру жүйесінде қоғамның мәдени ерекшеліктері мен әлеуметтік құрылымдарының рөлі ерекше маңызды. Г. Хофстеденің мәдени өлшемдер теориясына сәйкес, әрбір мәдениет өзіндік құндылықтар мен басымдықтарға ие, олар білім беру жүйесінің құрылымында және жүзеге асырылуында көрініс табады [2]. Бұл теория мәдениетаралық айырмашылықтарды түсінуге және білім беру жүйелерінің мәдени контексті мен қолданылу ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік береді. Сондықтан білім беру жүйесі ұлттық немесе халықаралық деңгейде тек қана академиялық жетістіктерді қамтамасыз етумен шектелмей, сонымен қатар жергілікті мәдени құндылықтарды ескере отырып, олардың сақталуына ықпал етуі тиіс.

Білім беру жүйесінің құндылықтарын зерттеуші ғалымдар келесі аспектілерге бөліп қарастырады:

- оқушыны оқыту мен тәрбиелеудегі мақсат пен қорытындының идеалы;
- білім, қабілет пен дағдылар, оқу-тәрбие процесінде мақсатқа жетудің негізі;
- еңбектегі, адамгершіліктегі, саясаттағы тәрбиенің жеке басындағы қасиеті;
- дүниетаным мен сендіру, жеке тұлғаның мінез-құлқы [3].

Оқыту және тәрбие берудің алғышарттары турасында педагогикалық-психологиялық түсінік құндылықтарды оқушы бойына дарытып қана қоймай, әрі қарай оқушының өз

білімімен, өз санасымен құндылық қажеттілігін қалыптастыруға көмектеседі. Ал соның нәтижесін көрсету үшін оқушымен жұмыс барысында оған құндылық бағдар беру педагогтің міндетінің бірі. Ғалым В.А.Сластенин педагог іс-әрекетіне байланысты құндылықтарды төмендегідей жүйелейді:

- тұлғаның әлеуметтік және кәсіби ортадағы өзінің рөлін анықтауымен байланысты құндылықтар (педагог еңбегінің әлеуметтік мәні, педагогикалық іс-әрекеттің жоғары бағалануы, т.б.);

- қарым-қатынас қажеттіліктерін қанағаттандыратын құндылықтар және оның шеңберінің кеңейе түсуі (балалармен сүйіспеншілік қарым-қатынас, әріптестерімен, ұжыммен үйлесімді қарым-қатынастары, рухани құндылықтармен алмасу т.б.);

- дербес шығармашылықты дамытуға бағыттайтын құндылықтар (кәсіби-шығармашылық іскерліктерді дамыту мүмкіншілігі, әлемдік мәдениетке қызығуы, өзін үнемі жетілдіруі т.б.);

- өзін-өзі іске асыра алуға мүмкіндік беретін құндылықтар (педагог еңбегінің көп қырлылығы, әлеуметтік жағдайы нашар балаларға көмек көрсете алуы, т.б.);

- жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін құндылықтар (қызметіне қарай мемлекет тарапынан еңбек ақысын алуы, жазғы демалыс ұзақтылығы, қызмет бойынша өсуі т.б.) [4]. Болашақ қазақ тілі мұғалімінің бойында кәсібиіне, жүргізетін пәніне деген құндылық бағдар болуы тиіс десек, жоғарыда аталған педагог маманның жалпы іс-әрекеттері мен өмірлік дағдылары оның құндылық бағдарына тікелей әсер етеді.

«Құндылық бағдар» адамдардың бір-біріне, қоғамға, табиғатқа, өзіне қарым-қатынасын бейнелейтін, тұлғалық қасиеттері кешенінің дамуын көрсететін сипаттама ретінде беріледі [5]. Бұл сипаттаманы С. Е. Нұрмұратов өз еңбегінде құндылық бағдардың тек педагогикалық емес, әлеуметтік тұрғыдан да қалыптасқан мәні деп түсіндіреді. Яғни, құндылық бағдар беру арқылы адамның жеке тұлғалық қасиеттерін жүйелендіруді алғышарт етіп алу абзал. Оқушының өмір жолында қоршаған ортаға, қоғамға және өзіне деген қарым-қатынасына ықпал ету құндылық бағдардың бірден-бір мақсаты. Өз кезегінде бұл алғышарт оқушы бойында индивидтен жетілген тұлға дайындаудың таптырмас жолы болады.

Жеке тұлғаның құндылық бағдары тұлғаның адамгершілік санасында, мінез-құлқы пен іс-әрекеттерінде, арман-мұраттары, жақсылық, әділеттілік, бақыт, өнегелік ұстанымындарында көрініс береді [1]. Құндылық бағдар адам мінез-құлқының маңызды қозғаушы күші, оның іс-әрекетінің себеп-салдарын анықтайды. Адамның құндылық бағдары мен мотиві арасындағы байланысын адамның қажеттігін қанағаттандыруға, яғни қажетті объектіні табуға ұмтылысы арқылы түсіндіруге болады. Құндылық бағдары субъектінің іс-әрекетінің мотивін анықтайтын болғандықтан, олар сол іс-әрекетті таңдау мен оның жүзеге асу барысына да әсер етеді. Осылайша құндылық бағдары адамның қажеттіліктері мен қоршаған ортаны байланыстырушы буын екені анық.

Тұлғаның құндылық бағдар жүйесі – «адамның өмірлік әлемі», «әлемнің бейнесі», әлеуметтік ортаның ішкі нұсқаулары, нормалары, уәждемелік қажеттілік өрісі, адам белсенділігінің негізгі реттеушісі [6]. Құндылық бағдар адам санасының негізін құрайды, дүниетанымдық көзқарастарына ықпал етеді және өзгермелі саяси-экономикалық жағдайда тұлғаның тұрақтылығын сақтауға көмектеседі. Бұл нұсқаулар уәждемені басқаруға, тұлғаның іс-әрекетін бағыттауға және оның мінез-құлқын анықтауға қызмет етеді. Осылайша, құндылық бағдар негізгі, тұрақтандыратын, реттейтін және бағыттайтын қызметтерді атқарады.

Тұлғаның құндылық бағдары тек тұлға қалыптасу уақытына дейін ғана емес, өмір бойы жүретін процесс. Адам өмірінде орын алатын факторлар, оның әлемге деген көзқарасы мен қарым-қатынасын, маңызды деп қабылдайтын аспектілердің ауысып отыруын қамтамасыз етеді. Яғни, құндылық жүйесі де әрдайым ауыспалы күйде болады. Философ И.С.Кон өз зерттеулерінде құндылық бағдардың қалыптасуының ең өнімді, ең прогрессшіл кезеңін адамның жеткіншек шағы деп тұжырымдайды [7]. Оқушы үшін аксиологиялық

құзыреттілікті дарыту және құндылық жүйесін қалыптастыру кезеңі деп жеткіншектік кезеңді қабылдаған жөн.

Оқушыға жеткіншек кезеңінде құндылық бағдар беру тәсілдерінің ең тиімдісі – жағдаяттық тәсіл. Бұл тәсілдің тиімділігі турасында ғалым М.И.Файзуллина өз зерттеулерінде атап өтеді: «Жағдаяттық тәсіл – жеткіншек жастағы балалардың белгілі бір құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған білім беру болып табылады. Оқыту үдерісінде бұл тәсілді қолдану оқу жағдаятын құруға негізделеді» [8]. Жағдаяттық тәсілдер оқыту және тәрбие беру үдерістерін бір-бірімен салаластыра аламыз. Оқушылар мұғаліммен бірігіп өздігінен әртүрлі оқу әрекеттерін жасау арқылы оқу жағдаятын өз тәжірибесіндегі жеке жағдаятқа айналдыру мүмкіндігін алады. Өйткені, бұл жаста оқушылар қоғамға деген қарым-қатынасын орнатып, тұлғалық, моральдық, рухани және тағы да басқа құндылықтармен танысу жұмыстарын бастайды.

Орыс ғалымдары Степанов П.В., Григорьев Д.В., Кулешова И.В. мектептегі тәрбие жөніндегі диагностика мен мониторинг зерттеулері негізінде оқушылардың бойына дарытуға тиісті құндылық бағдардың жүйесін берді [9]. Еңбектен оқушылардың өзіне, қоршаған ортасы, әлемге, қоғамға деген қарым-қатынасы нәтижесінде қандай құндылық жүйесін қалыптастыру керек деген сауалға жауап аламыз. Ғалымдардың ұсынған жүйесі негізінде индивидке құндылық бағдар беру дәрежесі мен деңгейлері, оның құндылық деңгейлеріне қатынасын 1-кестеде ұсындық.

1-кесте. Тұлғаның құндылық деңгейлеріне қатынасы.

Тұлғаның құндылық қатынасы		
Қоршаған ортаға, әлемге	Қоғамға, оның өзге мүшелеріне	Өзіне
Патриоттық сезім, отбасылық салттарға деген құрмет	Гуманистік көзқарас	Өз денсаулығына қамқор болу, салауатты өмір салтын ұстану
Табиғатқа деген сүйіспеншілік, қамқорлық таныту	Альтруистік таным	Өзің-өзі қабылдау және психологиялық денсаулық
Еңбекқорлық пен қызығушылық	Толеранттылық	Рухани болмысы мен дербес когнициясының қалыптасуы

Тіл мен құндылықтар әлемі арасындағы қатынасты үштұғырлы концепция түрінде көрсетуге болады:

1) тіл – бағалау құралы, яғни ол баға беруге арналған, құндылықтарды көрсетуге арналған құралдармен қамтамасыз етілген;

2) тіл құндылықтар туралы ақпарат береді, себебі құндылықтар белгілі бір түрде тілде «сақталған», сөздер мен тілдік конструкциялардың мағынасына байланысты, бұл құндылықтардың ұрпақтан ұрпаққа берілуін қамтамасыз етеді;

3) тіл құндылықтардың тасымалдаушысы, құндылықтарды жүзеге асыру алаңы, бұл ретте тіл өздігінен мәдени құндылық ретінде қабылданады [10]. Әрбір аталған аспект арнайы зерттеуді қажет етеді. Тілдік пәндерді оқыту барысында тілдің құндылықтар туралы ақпарат беретін және танымдық функциясын, сондай-ақ тілдің құндылықтарды тасымалдаушы ретінде өзін байытуға, саралауға қатысты процесстерді ерекше назарға алу маңызды.

Гершунский Б.С. ХХІ ғасырда тілдік білім беру құндылыққа айналғанын және өзінің үш аксиологиялық блогын қарастыруды алға тартып отыр деп тұжырымдайды. Олар:

- тілдік білім беру – мемлекеттік құндылық;
- тілдік білім беру – қоғамдық құндылық;
- тілдік білім беру – тұлғалық құндылық [11].

Ана тілінің ұлттық мәдениетті білдіру формасы ретінде мәнін түсіну – тіл мен халық тарихының өзара байланысын түсінуді білдіреді [12]. Тіл арқылы ұлттық-мәдени

ерекшеліктермен танысу, тілдегі сөздердің этикеттік нормаларын меңгеру, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін игеру, ұлттық-мәдени компоненті бар сөздердің мағыналарын түсіндіре білу қабілетіне ие боламыз. А.Д. Дейкина: «Тілді оқытуда ел тарихы мен мәдениетімен байланысты мазмұнды аспектілер өте маңызды, себебі олар жеке тұлғаның рухани-адамгершілік дүниесін байытады. Қазіргі уақытта бұл аспектілер қайтадан терең түсініп, қызығушылықпен ой елегінен өткізіліп, шығармашылық тұрғыда жүзеге асырылуы қажет, себебі тілдік білімнің сапасы мәдени орта неғұрлым бай болса, соғұрлым жоғары болады», - деп есептейді [13]. Ғалым атап көрсеткендей, тіл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар мәдениет пен тарихты сақтаушы және жеткізуші құрал болып табылады. Бұл тұрғыдан алғанда, тіл оқыту процесі тек грамматикалық ережелер мен лексикалық дағдыларды меңгеру ғана емес, сонымен қатар осы тілде сөйлейтін халықтың мәдениеті мен құндылықтарын танып-білу мүмкіндіктерін береді.

Қазақ тілі – мәдениеттің, тарихтың және құндылықтардың сақталуы мен дамуының негізі. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың құндылық бағдарын қалыптастыруды маңызды міндет деп түсінеміз. Қазақ тілінің аксиологиялық негіздерін айқындау тілдік құбылыстардың антропоцентристік тұрғыдан қарастырылуы негізінде іске асуы тиіс. Өйткені адамға қарата зейін қою қазіргі ғылымның тіл мен адам факторының тығыз байланыстарының көзі екені мәлім. Көпөлшемді және күрделі болып табылатын құбылыс тілде оның барлық бөліктері өзара әрекеттесіп, адамның әлеуметтік және ішкі күйлерімен тығыз байланыста болады [14].

Қазақ тілін оқытудың аксиологиялық негіздері ретінде сонымен бірге бағалаудың категория түрінде көрінуі арқылы айқындауға болады. Н.Д. Арутюнов, Е.М. Вольф сияқты лингвисттер бағалаудың тілдің прагматикалық функциясымен, яғни айтушының айту пәніне деген оң немесе теріс қарым-қатынасын білдірумен тікелей байланысты екенін айтады.

Ғалым Н.Ж. Құрман аксиология теориясында құндылықтың екі категориясын ұсынады: терминалды құндылықтар немесе ол тұлғаға әсер етуші экстремальды факторлар болмаған жағдайда өте жай өзгереді және өзгеру мерзімі 10-15 жыл болатын мақсат құндылықтар деп аталады. Ал аксиологиядағы инструментальды құндылықтар, ол жоғарыдағы мақсат құндылықтарға қарағанда, жылдам өзгеріп отыратын құрал құндылықтар. Құрал құндылықтарды маңызына қарай тізу арқылы қазақ тілі сабақтарында оқушылардың тілдік тұлға ретінде қалыптасуын айқындауға болады. Ол үшін белгілі бір мақсаттағы зерттеулер жүргізілуі қажет. Сонымен қатар, қазіргі аксиологияда білім беруді ізгілендіру мақсатына сәйкес гуманистік бағдарланған оқу міндеттерінің қойылуы қажеттігі болып отыр [14]. Н.Ж. Құрманның жалпы редакциясын басқаруымен жарық көрген «Жаңа толқын» оқу-әдістемелік кешені қазақ тілін оқытуда тарихи мазмұнды мәтіндер арқылы ұлттық құндылықтар жүйесін меңгертуді көздейді [15]. Аксиологиялық тұрғыдан қарағанда, оқытудың уәждемелік функциясын да байқауға болады. Сондықтан да сабақ барысына түрлі стандартты емес, яғни мәтінге тән емес сұрақтарға жауап іздету, түрлі жағдайлық мәселелерді шешу, түрлі проблемалық сұрақтар қою сияқты оқу әрекеттері жасалып, оқушыларда қазақ тілінде тарихи мәтінді мазмұндауға қажет дағдылар қалыптастырылады. Нәтижесінде, оқушының қазақ тілінде ойлау жүйесі артып, әлемді аксиологиялық тану мүмкіндіктері артады.

Білім беру жүйесі тек академиялық біліммен ғана шектелмей, оқушыларға жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды дарытуға да бағытталуы тиіс. Г. Хофстеде, В.А. Слостенин, С.Е. Нұрмұратов, М.И. Файзуллина сынды ғалымдар өз зерттеулерінде құндылық бағдар қалыптастырудың маңыздылығын көрсетіп, педагогикалық құндылықтардың адамның өмірі мен қоғамдағы ролін айқындайды. Сонымен қатар, зерттеулерге шолу жасау барысында жаһандық және ұлттық мәдени контексті ескере отырып, құндылықтарды оқушы бойына дарытуда ескерілуі тиіс аспектілер көрсетілген. Ғалымдардың зерттеулерінен құндылық бағдар беру оқушыларға қоғамға, қоршаған ортаға және өзіне деген дұрыс қарым-қатынас қалыптастыруға көмектеседі деген тұжырымдама жасалды. Тіл оқыту барысында құндылық бағдар беру маңызы зор, себебі тіл арқылы оқушылардың рухани дүниетанымы қалыптасып, олардың адамгершілік және моральдық

құндылықтары тереңдей түседі. Сонымен бірге, қазақ тілін оқытуда аксиологиялық тұрғыдан қарастырылған бағалау категориялары мен ұлттық мәдениеттің аспектілерін меңгеру оқушыларға әлемді дұрыс бағалау мен түсіну қабілетін дамытады. Қазіргі таңда қазақ тілін оқытуда құндылық бағдарын қалыптастыру мәселесіне қатысты зерттеулер жеткіліксіз. Сондықтан да бұл тақырыптың өзектілігі жоғары және ғылыми тұрғыдан терең зерттеуді талап етеді. Осы бағыттағы зерттеу жұмыстарын арттыру, тіл сабақтарында құндылық бағдар беру әдістемесін жетілдіру – өзекті мәселе.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-словарь, 2007. – 344 б.
2. Karomi, K., Arifin, I., Mustiningsih, Citriadin, Y. (2025) Educational Transformation Through Local Values: Exploring the Effects of Lebur Anyong and Saling Sedok on Community Engagement and Learning Outcomes in the Context of Sustainable Development Goals <https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n02.pe03710>
3. Дүйсебек, Ә. Білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтардың алатын орны // Білім – Образование. – 2008.
4. Берикханова А. Е. Педагогикалық мамандыққа кіріспе. Кәсіби құзіретті тұстаздарды даярлау негіздері: Оқу құралдары. – Алматы: 2009. – 240 бет.
5. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік-философиялық талдау. – Алматы, 2000.
6. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар мен педагогтердің жаңашыл тәсілдерінегізінде тәрбие жүйесін жаңарту жолдары: әдіст. құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.
7. Кон И.С. Психология самосознания. – Самара: Бахрах-м, 2000. – 672 с. Файзуллина М.И. Формирование у подростков ценностных ориентаций // Научный альманах. – 2015. – №10-2 (12). – С. 452–455.
8. Степанов П.В., Григорьев Д.В., Кулешова И.В. Диагностика и мониторинг процесса воспитания в школе / Под ред. Н.Л.Селивановой, В.М.Лизинского. - М.: АПК и ПРО, 2003. - 83 с.
9. Бартминский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Отв. ред. С.М.Толстая. М.: Индрик, 2005. 527 с.
10. Гершунский Б.С. Философия образования XXI века (в поисках практико ориентированных образовательных концепций).-Москва, 1997.
11. Примерные программы основного общего образования. Русский язык. – М.: Просвещение, 2009. – 112 с. – (Стандарты второго поколения).
12. Дейкина, А. Д. Формирование языковой личности с ценностным взглядом на русский язык: методологические проблемы преподавания русского языка [Текст] / А. д. дейкина. – М.; Оренбург: ООО «Агентство «Пресса», 2009. – 308 с.
13. Құрман Н.Ж. Қазақ тілін оқытудың әдіснамалық негіздері: Монография. – Астана: ТілКомитеті, Ш.Шаяхметов атындағы Тілдерді дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы, 2008 – 160 б.
14. «Жаңа толқын» Қазақ тілін жеделдете деңгейлік оқытуға арналған ОӘК. Авторлары: Б.Белғара, Н.Ж. Құрманова, Н.Шадиева, Д.Құсайынова, Л.Айтпанова: – Астана: Тіл комитеті, 2007.

ӘОЖ 78.017.21

БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУ ҚАБІЛЕТТІЛІКТЕРІНЕ ДЕГЕН КЕҢІСТІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ШАХМАТ ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Амангелди Досболат

69_astana@mail.ru